

DE GENTSE BURGERLIJKE WACHTEN. 1814-1914

Toen onze goede vriend en competente medewerker Roger Van Aerde ons te vroeg ontviel, schreven wij in "Ghendtsche Tydinghen" 1988 - Nr. 4 - p. 182: "Enkele jaren geleden kwam hij ons enthousiast vertellen dat hij in het Stadsarchief een ongelooflijke rijke bron aangeboord had over de Burgerwacht, één van die talrijke onderwerpen waarover nog geen grondige studie verschenen is. Daar had hij zich volledig op geworpen, hij had reeds veel documentatie verzameld en was begonnen met het opstellen van deze studie die zeer omvangrijk zou worden. Dit onderwerp lag hem nauw aan het hart en toen de symptomen optraden van de ernstige ziekte die hem tenslotte zou vellen, had hij ons gezegd dat hij hoopte dat het hem nog gegeven zou zijn deze studie te mogen afmaken. Het heeft, helaas, niet mogen zijn.

Het werk dat hij de laatste jaren aan de "Garde Civique" besteed heeft zal nochtans niet verloren gaan. Hij had reeds 5 artikels klaar en die zullen vanzelfsprekend gepubliceerd worden in ons tijdschrift".

Dit ogenblik is nu gekomen en wij beginnen in dit nummer de publicatie van deze onafgewerkte studie.

Voorwoord

Voor het brengen van de burgerwachtgeschiedenis konden we putten uit de rijke verzameling originele documenten uit het Stadsarchief, onder "Modern archief, series M21 tot M25".

Andere inlichtingen vonden we in de dagbladen verschenen tussen 1814 en 1914. We kozen meestal de Gazette van Gend, omdat deze het reilen en zeilen van de gewapende burgers op de voet volgde en zowel lovend als afbrekend commentaar gaf.

De wetten, besluiten, rondschrijven, ambtsberichten e.a. verloren we ook niet uit het oog. We kunnen verzekeren dat er ganse bossen zijn geveld om het papier te leveren voor het drukken van de ontelbare voorschriften die de burgerwacht betroffen.

Reglementen, instructies en handleidingen gaven ons inzicht in het militaire aspect van de wacht.

In geschiedkundige werken, tijdschriften en brochures vonden we de inlichtingen die ons toelieten het soms bloedige optreden van de wacht te reconstrueren. Met fotos en afbeeldingen uit verschillende bronnen konden we het verhaal illustreren. Speciale aandacht ging uit naar de kleurrijke uniformen. Alles samen gaf dit een bijna niet te overziene stapel documentatie waaruit, naar we hopen, het interessantste is gehaald.

In de Verenigde Nederlandse periode (1814-1830) was de voertaal tussen de bestuursorganen het Nederlands. Van zodra de Hollanders verjaagd sprak men, wat

dacht u, eentalig Frans. We hebben de vrijheid genomen de meeste documenten in het Nederlands te vertalen; alleen wanneer de bedoeling van de notas door vertaling verwarring zou hebben gesticht, lieten we ze ongewijzigd.

Daar we zoveel mogelijk de aangeboorde bronnen wilden vermelden, hebben we de meeste onmiddellijk na gebruik in de tekst geplaatst, onder volgende afkortingen: SAG-M21 = Stadsarchief Gent - inventaris M21.

GvG-23 mar = Gazette van Gend - 23 maart.

JdG-1 dec = Journal de Gand - 1 december.

RV-13 oct = Raads Verslag - 13 oktober.

KB - 7 feb = Koninklijk Besluit - 7 februari.

SB-3 aug = Staatsblad - 3 augustus.

GT-15 nov 82 = Ghendtsche Tydinghen - 15 november 1982.

Voor de duidelijkheid waren we verplicht het verhaal in verschillende perioden onder te brengen.

- De Landstorm 1813.
- De Burgerlijke Wacht 1815.
- De Schutterij 1827-1830.
- De Temporaire Wacht 1830.
- De Gentse Garde Civique 1830-1831.
- De Gentse Garde Civique 1831-1847.
- De Burgerwacht te Peërd 1830-1833.
- De Municipale Wacht 1830-1831.
- De Stedelijke Artillerie 1830-1831.
- De Muziekkorpsen 1830-1831.
- De Vrijkorpsen 1830.
- Het Gentse Legioen voor Antwerpen, oktober 1830.
- De Gentse Garde Civique 1848-18.
- De Gentse Garde Civique 18-1914.

Er hebben zich in de loop der geschiedenis steeds burgerwachten gevormd. Ze werden opgericht om de stad of de gemeente tegen een vijand of een omstandigheid te beschermen. Af en toe traden de gewapende burgers op buiten de stad; "ten versoucke van den grave omme onsen eet te quitene" of "ten profite van wive en kindre van den lande" of "ten profite van mijheere van Vlaenderen omme hem weder te doen hebbene de palen (grenzen) van Vlaenderen". Maar wat er ook gebeurde, steeds waren het de Schepenen die het laatste woord over hun burgertroepen spraken.

Men heeft de wachten verschillende namen gegeven; stadssoldaten, soudenie-
ren, scerewetters, reiziers, groententers, rode-witte-zwarte kaproenen, keurlin-
gen, stadswakende mannen, pandoeren enz. Hun getalsterkte varieerde naarge-
lang de rust in en om de stadsmuren. Ze werden steeds bewapend en soms
betaald uit de gemeentekas. Over hun kledij schreef De Potter "ieder man kleede
zich met hetgeen hem het best tegen de kou of regen kon beschutten, zonder acht

te nemen op snee of kleur, op lengte of op stoffe, die 't lang had, liet het lang hangen". (1)

Die toestand bleef bestaan tot onder de Franse bezetting (1794-1814). Napoleon richtte eind 1805 een "Garde Nationale Sédentaire" op in alle steden van het keizerrijk, waaruit te Gent een geuniformeerde "Cohorte Urbaine" sproot bestaande uit 6 compagnies van 160 man. Nog steeds stonden de wachten onder rechtstreeks bevel van de prefect van het Schelddedepartement en van de Gentse burgemeester. Ze deden in principe, alleen dienst in en rond de stad.

De Verenigde Nederlandse periode (1814-1830) bracht verandering in het burgerwachtstelsel. Onder de Hollanders gebeurde de inlijving op bevel van de landsregering. Ook de soldij, bewapening en kledij waren nationaal geregeld.

We starten ons verhaal bij de oprichting van de Verenigde Nederlanden.

De Landstorm 1813 (2)

Nadat Napoleon in de slag bij Leipzig (16-18 aug. 1813) beslissend was verslagen, kwam Holland in opstand tegen de bezetters. Reeds in de loop van november verlieten de Franse ambtenaren de noordelijke provincies.

Op 30 november landde de Prins van Oranje, uit Engeland, in Scheveningen en liet zich Prins-Souverein der Verenigde Provincies noemen. Behoudens de garnizoenen van een aantal vestingen, hadden alle Franse troepen het land verlaten. De 20ste december decreeteerde het Nederlands Algemeen Bestuur tot een massale oproeping voor het leger. Buiten eenheden voor de gewone krijgsmacht,

Afb. 1. Landstorm 1813.

richtte men ook een burgerwacht in onder de naam "Landstorm" (30 dec 1813). Het Besluit luidde: *"Alwie over een jachtgeweer of een ganzenroer beschikt moet er zich mee wapenen. Het is ook gewenst zich te voorzien van sabels en pistolen"*. Voor diegenen die niet over wapens beschikten voorzag men een piek, door iedere gemeente zelf te vervaardigen volgens een voorgeschreven model, neergelegd op iedere arrondissementszetel.

Het besluit voorzag ook een uniform; dezelfde als voor het gewone leger (landmilitie) maar de plaat op de shako (hoofddeksel) moest vermelden "Voor Vaderland en Oranje". Reeds op 7 februari 1814 trok men de artikelen gaande over de uniform in; de kosten liepen te hoog op. De Landstorm zou geen tenue dragen. Ze zouden herkenbaar zijn aan een groene band rond de eenvoudige burgerhoed. De dienstgraden moesten worden gedragen op een oranje band rond de linker arm. (Afb. 1)

Nadat België was bevrijd en onder geallieerd bestuur kwam te staan, (3) nam Willem het beheer van ons land op zich (1 aug. 1814). Ondertussen had het Hollands leger zich gevormd en richtte men ook in België eenheden op. De noodzaak van een civiel legertje, bewapend met pijken, drong zich niet meer op, zodanig dat onze provincies geen Landstorm hebben gekend.

De Burgerlijke Wacht 1815

Schijnbaar kon men de burgers toch niet met rust laten want op 27 februari 1815, één dag vóór Napoleon vanuit het verbanningsoord Elba, terug voet zette op het vasteland, besloot men in de noordelijke provincies opnieuw een burgerwacht op te richten.

Willem I, koning geworden van de Verenigde Nederlanden (16 maart), liet het besluit ook voor ons land gelden (KB-13 apr): *"Aangezien iedereen, volgens zijn mogelijkheden, zijn diensten aan het vaderland moet verlenen en dat speciaal dezen die door hun ouderdom, sterkte en onafhankelijkheid beter geschikt zijn zicht te verwijderen van hun haardstede en beter bestand zijn tegen de vermoeidheid eigen aan de oorlogsituatie en het voor iedereen een heilige plicht is te waken over de binnenlandse veiligheid en het behoud van de orde... enz... enz."* Het Besluit bevatte 17 artikelen waaruit we de bijzonderste, verkort aanhalen; (4)

- De wacht moet zonder uitstel worden ingericht onder dezelfde vorm als in de noordelijke provincies.
- Alle inwoners tussen 18 en 50 jaar waren verplicht eraan deel te nemen. Waren van dienst vrijgesteld; dienstboden, zieken, soldaten onder de wapens, priesters, seminaristen, leerars en lieden die een ondersteuning genoten van een weldadigheidsinstelling.
- Wachten die er op stonden konden een vergoeding voor gepresteerde diensturen ontvangen.

- Het soort uit te voeren dienst bepaalde de bewapening. Waar de wacht een permanent karakter had, zoals in de grote gemeenten, zou de Staat geweren leveren. In de kleinere plaatsen moest men genoeg nemen met sabels en pijken.
- In normale tijden zou de burgerwacht inactief zijn, niettemin moesten de gemeenten van eerste (Gent) en tweede klas enkele compagnies vormen die gedurende één maand per jaar zouden oefenen met de wapens. Deze wachten konden zich, op eigen kosten, een uniform aanschaffen.
- De wacht was onderworpen aan het gezag van de intendant. (5) Ze mocht in geval van noodzakelijkheid gevorderd worden door de burgemeester en door de militaire plaatscommandant.

Op 28 juni, enkele dagen na de gevechten te Waterloo, verscheen het K.B. dat de definitieve organisatie van de burgerlijke wacht vastlegde. De "Etat-major" van een bataljon bestond uit 1 luitenant-kolonel, 1 majoor, 1 luitenant-adjutant, 1 luitenant-kwartiermeester, 1 onder-adjutant en 1 tamboer. Iedere compagnie had volgende getalsterkte: 1 kapitein, 1 eerste-luitenant, 2 tweede-luitenanten, 1 sergeant-majoor, 4 sergeanten, 1 fourrier, 8 korporaals, 1 tamboer, 1 pijper en 100 wachten, alles samen 120 man.

Affiches, uitgehangen in de stad, maanden de toekomstige wachten aan zich te laten inschrijven in de dienstrollen; *"Gezien de artikels I en II van het besluit van Z.M. in date 15 april laestleden, nodigen we alle personen van het mannelijk geslacht, geboren sedert en begrepen den 1 januari 1779 tot einde met de 31 december 1765, uit om zich in persoon aen te bieden te stadhuyze, op de dagen, uren en plaatsen hier achter aengewezen, voorzien van eene nota uyt hunne gebortebrief. In geval van afwezigheyd ofte ziekte, zullen de naeste bloedverwanten ofte vrienden van deze personen de gezeyde verklaringe voor hun moeten doen. De declaratien zullen aanveird worden van zeven uren 's morgens tot den middag, en van twee uren naer-middag tot zeven uren 's avonds in de volgende orde;*

- *In de zaele gezeyd Kapelle-kamer, waer de ingang is langs de hoogpoorte; de personen geboren van den 1 januari 1779 tot den 31 december 1775.*
- *In de zaele gezeyd van Gedeele, waervan den ingang is langs den Pouillemerkt; de personen geboren van 1 januari 1774 tot den 31 december 1770.*
- *In de zaele gezeyd het Arsenael, waer de toegang is langs de oude trap; de personen geboren van 1 januari 1769 tot den 31 december 1765." (GVG-20 jul)*

Willem liet er geen gras over groeien. Op 31 augustus benoemde hij het officierskader, allen vrijwilligers, voor de Gentse burgerlijke wacht; *"Gezien onze beschuyten van 13 april en 28 july laest, raekende de oprichtinge en organisatie van de burgerlyke wacht in de zuydelyke provincien des koninkryks; op het verslag van onzen commissaris-generaal van het inwendig, hebben wy benoemt ende benoemen tot de plaatsen en graeden hier naer uyt-gedrukt de personen, wiens naemen volgen: Voor het bataljon permanent:*

- F. Surmont, *president van de raed van organisatie.*
- A. Vanderhaegen-Mussain, *kolonel-commandant.*
- C. de Kerckhove, *majoor.*
- A. Grenier, *luitenant-adjoint.*
- I. Delforge, *luitenant-kwartier-meester.*
- J. Moly, *onder-adjutant.*" (GvG-11 sep)

Het bevel over de 5 "compagnies permanent" werd gegeven aan de kapiteins, E. Bauwens, L. van de Poele, A. Pycke, F. de Caigny en J. van den Bende. Buiten dit permanent bataljon, dat dus minstens één maand moest oefenen "met de wapenen", waren er ook nog 2 "batallions inactif" voorzien. Deze werden verondersteld alleen op te treden bij rellen of oorlog. De inactieve zouden bevolen worden door de luitenant-kolonels C. d'Hane en A. de Jonghe. De monsterrollen werden nog opgemaakt. (SAG-M22) De bevolking die 20 jaar Franse bezetting achter de rug had, waarbij de "conscriptie" nog fris in het geheugen lag en die nu op de koop toe de miserie met de troepen van de "bevrijders" meemaakte, was de ganse militaire poes-pas beu. (6) Ook de gemeentebesturen, die steeds met een lege stadskist opgescheept zaten, hadden weinig lust tot medewerking en deden maar juist wat hen door de overheid was opgedragen. De Nationale Regering zelf keek neer op een deficit in de staatskas van 40.000.000 gulden waarvan alleen het Ministerie van Oorlog 35.000.000 op het actief nam. (GvG-23 oct) De koning, geweldig voorstander van de wacht, mocht nog zo aandringen, de ministers konden geen ijzer met handen breken zodat het bij voorschriften en benoemingen bleef. Samengenomen mogen we stellen dat de Burgerlijke Wacht van 1815 alleen op papier heeft bestaan. (7)

NOTEN

1. F. De Potter: *Gent van den oudsten tijd tot heden. Deel I, p. 404.*
2. De naam is overgenomen van de Pruisische burgerwacht de "Landsturm". Men veranderde hem later in de meer Nederlandse "Schutterij".
3. Vooraleer de Rijn over te steken, waren de geallieerden reeds overeengekomen hoe ze de overwonnen landen zouden beheren. (Verdrag van Bâle, 12 januari 1814)
4. De Gazette van Gend van 6 april loopt vooruit op het K.B. van 13 april. Buiten enkele juiste en onjuiste gegevens, schrijft het blad dat het Schelde-departement 5.844 wachten zal moeten leveren.
GvG-24 april: enkele rechtzettingen en meer uitleg.
GvG-29 mei: nog meer uitleg.
5. Een intendant was in die tijd een burger uit het administratief kader, gelijkgesteld aan de officiersgraden in het leger. Als opdracht had hij alles wat soldij, kledij, legering, transport enz. aanbelangde te inspecteren en te controleren.
6. R. Van Aerde: *Kozakken te Gent. In: G.T. 1982 - Nr. 6, pp. 296-309.*
7. Soil de Moriamé: *Les milices citoyennes de Tournai.* De schrijver bewijst dat ook in Doornik de wacht alleen op papier heeft bestaan. In de Gentse archieven vonden we na 1815 geen enkele aanwijzing meer over deze burgerlijke wacht.

Roger VAN AERDE
(t vervolgt)